

Infinitiivin subjekti manipuloinnin kohteena

1. Lähtökohdat

Kun lause joutuu toisen lauseen konstituentiksi, se usein kokee syntaktisia muutoksia: predikaattiverbi infiniittistyy, subjektin sijanmerkintä muuttuu, matriisilauseelle ja upotteelle saattaa tulla yhteisiä perusjäseniä jne. Upote menettää osan lausemaisuudestaan. Upotteen ja hallitsevan lauseen sisältämät propositiot voivat olla tiiviisti tai vain etäisesti toisiinsa liittyviä, vahvasti tai heikosti integroituneita. Tiivis yhteys mullistaa upotteen syntaktisia suhteita enemmän kuin löyhä yhteenliittymä.

Kuvattavien asiointilojen erot viime kädessä motivoivat puhujan käyttämään eriasteisia upotuksia. Kielellisen aineksen merkitys koodautuu syntaktiseksi rakenteeksi; kääntäen voisi sanoa, että erot kielellisessä muodossa viestivät tilanteen erilaisesta hahmottamisesta. Kun puhuja näkee matriisilauseen ja upotteen kuvaamat asiointilat loogisessa yhteydessä toisiinsa, tämä näkyy hänen tekemistään kieliopillisista valinnoista. Looginen yhteys tarkoittaa esim. tapahtumista osallisten kontaktia toisiinsa sekä ajallista läheisyyttä tapahtumien välillä.

Tässä artikkelissa tarkoitukseni on pohtia manipuloitavaan toimijaan viittaavan lauseenjäsenen käyttäytymistä, kun se joutuu linkiksi velvoittavan matriisilauseen ja toivottua toimintaa tai välttämättömäksi nähtyä tilaa ilmaisevan upotteen välille. Käytän manipuloitavasta nimitystä infinitiivin subjekti, koska se on upotteen infinitiivin ykkösargumentti. Jäsenen kieliopillisesta asemasta matriisilauseen ja upotteen muodostamassa kokonaisuudessa ei kuitenkaan voi nimityksen perusteella tehdä pitkälle meneviä päätelmiä. Käytännössä tarkasteluni kohde on upotetun rakenteen subjekti tai infinitiiviä kontrolloiva matriisilauseen objekti. Infinitiivin subjekti on abstraktissa sijassa, nimittäin genetiivissä (*Opettaja käski pojan lukea läksynsä, Pojan piti lukea läksynsä*) tai perinteisessä subjektin (*Poika pitää olla kymmeneltä vuoteessa*) tai objektin sijassa (*Isä kehotti poikaa pesemään hampaansa*), ja lause osoit-

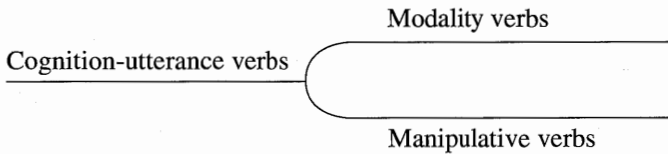
taa sen tarkoitteen tilanteen aktiiviseksi osanottajaksi (vrt. Nemvalts 1996, 11–16). Poimin upotteen ja matriisilauseen muodostamasta kombinaatiosta infinitiivin subjektin sillä perusteella, että sen tarkoitteella on aktiivisin rooli suhteessa infinitiivin kuvaamaan toimintaan. Subjektin muodon suhteen joudun siten hiukan joustamaan. Peep Nemvalts ehdottaa, että esim. suomen genetiivisubjektin asemesta tulisi johdonmukaisuuden vuoksi puhua genetiivimuotoisesta agentista, koska subjektin kategoria olisi syytä säilyttää kieliopillisena (1996, 137–138). Tässä työssä oletukseni on, että manipuloitavan subjektin semanttinen rooli tarkastelemisani rakenteissa heijastuu subjektin syntaktisessa asemassa. Agentti infinitiivin ykkösargumentin nimityksenä voisi aiheuttaa epäselvyyttä, koska käsitykseni mukaan juuri agenttiivisuus tai sen puuttuminen vaikuttaa keskeisesti siihen syntaktiseen asemaan, jonka puhuja näissä tapauksissa aktantille valitsee. Samasta syystä tohdin tässä yhteydessä rinnastaa myös matriisilauseesta upotteeseen käyvän kontrollin subjektin ja predikaatin suhteeseen.

Velvoitetut subjektit esiintyvät suomessa nesessiivi- ja permissiivirakenteissa ja muissa manipulatiivisen verbin sisältävissä rakenteissa. Niissä rakenteen subjekti voi samanaikaisesti olla suhteessa päälauseeseen veloituksen kohde tai kokija ja suhteessa upotteeseen intentionaalinen agentti. Matriisilauseen sisältönä on välttämättömyyden tai veloituksen ilmaus ja upotteeseen sisältyy se teko tai asiointila, jonka toteutumista halutaan säädellä tai arvioida. Rakenteilla on myös keskenään merkittäviä eroja, joiden seurauksena kaksiargumentiset manipulaatioverbit tuottavat deonttisen modaalisuuden ilmauksen, kun taas nesessiiviverbit liikkuvat modaalisuuden asteikolla dynaamisesta tulkinnasta episteemiseen.

Luvussa 2 esittelen, millaisia syntaktisia muutoksia lauseessa upotuksen yhteydessä tapahtuu. Suomen upotteiden lausemaisuuksien asteikko on nousut fennistiikassa esiin mm. määriteltäessä perinteisiä lauseenvastikkeen kriteereitä. Luku 3 keskittyy rakenteisiin, jotka liittyvät kaksipaikkaisiin manipulatiivisiin verbeihin. Niillä tarkoitan tässä esityksessä *antaa-*, *käskeä-*, *sallia-* ja *suoda-*verbien muodostamien permissiivisten lauseenvastikkeiden lisäksi myös muita samantyyppisiä manipulatiivisen verbin (esim. *kehottaa*, *pyytää*, *vaatii*, *neuvoa*) sisältäviä rakenteita, joita ei lasketa lauseenvastikkeiksi mutta joissa infinitiiviä kontrolloivan jäsenen rooli on samantyyppinen kuin permissiivisissä lauseenvastikkeissa. Nesessiivi- ja permissiivirakenteiden vertailukelpoisuutta infinitiivisubjektin sijanmerkinnän suhteen pohdin luvussa 4. Nesessiivirakenteiden infinitiivin subjektin sijanmerkintä on esillä matriisilauseen ja upotteen integraation tiiviiden näkökulmasta. Tässä yhteydessä päädyn pohtimaan myös normaalilauseen ja eksistentiaalilauseen subjektin erilaista asemaa upotteessa. Nesessiivirakenteiden abstrakteimpaan tulkintaan, nimittäin episteemisen välttämättömyyden ilmauksiin kiinnitän huomiota erikseen luvussa 5. Lopuksi kokoaan tarkasteluni tulokset.

2. Uptonen lausemaisuus

Mitä vahvempi kahden tapahtuman välinen semanttinen yhteys on, sitä tiiviimmin tapahtumia kuvaavat propositiot integroituvat myös muotonsa puolesta yhteen lauseeseen. Kahden proposition keskinäinen side on seurausta pääverbin semanttisista ominaisuuksista: pääverbin valinnalla määritellään tapahtumien kehykset. Givónin ”ääniraudassa” havainnollistuu erityyppisten pääverbien asettuminen vahvan ja heikon integraation skaalalle:

Vasemmalta oikealle mentäessä siirrytään heikosta integraatiosta vahvempaan. Löyhimmin liittyvät toisiinsa propositiot, joissa pääverbinä on kognitiivinen tai 'puhumista, ääneen lausumista' ilmaiseva verbi (esim. *know, think, say*). Näistä löyhimpiä ovat suorat lainaukset. Asetta integroituneempia ovat epäsuorat sitaatit ja episteemiset totuusarviot. Suoran ja epäsuoran referoinnin sekä episteemisten arvioiden sijoittuminen eri kielten vertailussa melko löyhästi integroituneisiin lauseyhtymiin on intuitiivisesti ymmärrettävissä: kuullun toistaminen tai esitetyn asiointilan totuuden arviointi eivät liity osaksi propositiota. Referoija tai episteemisen arvion esittäjä ei välttämättä kuulu upotteen kuvaaman tapahtuman osanottajiin, ja maailmantila, johon upote viittaa, voi olla ajallisestikin etäällä arviointi- tai referointitilanteesta. Tiiviimpiä yhteenliittyviä taas muodostavat modaalisen aspektuaalisen ryhmän verbit (*want, begin, finish, try* jne.) sekä manipulatiiviset verbit (*make, tell, order, ask* jne.). Manipulaation tuloksellisuus tai modaalisen kannanoton implikaatiivisuus, ts. toiminnan resultatiivinen luonne, kiinnittää selvimmin kaksi tapahtumaa yhdeksi. Jos odotettu tulos jää aikomukseksi, päälauseen ja upotteen ilmaisemat asiointilat hahmottuvat erillisinä. (Givón 1984, 516–517 ja 537.)

Aspektin ja modaalisuuden ilmiöiden keskinäinen yhteys tulee konkreettisesti esiin integraation hierarkiassa. Nykykäsityksen mukaan tempus, aspekti ja modus ovat eri kielissä sukulaisilmiöitä. Kyseessä on kolme eri tapaa irrota koetusta ajasta, kolme eri lähtöpistettä. Tempus liittyy käsitykseen ajasta toisiaan seuraavina pisteinä, joista toiset edeltävät toisia, toiset seuraavat jäljessä. Aspekti kuvaa ajanjaksojen sitoutumista ajan virtaan, ts. sellaisia käsitteitä kuin alkamista, päättymistä ja jatkumista. Modus taas johdattaa reaaliseseen (real), irrealiseen (false) ja vielä ehkä tulevaan (possible) aikaan. (Givón 1984, 272.) Nyt puheena olevissa nesessiivi- ja manipulatiivisissa rakenteissa upote

edustaa ei-reaalista maailmantilaa, jonka suhteen todellisuuteen hallitseva lause määrittää.

Ilmauksen muodon ja merkityksen suhde määräytyy toisaalta universaalien ikonisuuden periaatteiden mukaan, toisaalta kielikohtaisten pyrkimysten perusteella. Kielten välisiä eroja kahden proposition integroitumisasteen suhteen voidaan kuvata neljän eri kielissä eri vahvuisesti reaalistuvan muuttujan avulla. Kyseeseen tulevat mahdollinen upotteen predikaatin nosto ja sulauttaminen päälauseen verbiin (esim. *Mary let-go of John's arm*), upotteen subjektin muoto, infiniittisen verbin morfologinen asu sekä erilaisten alistusmorfemien käyttö. (Givón 1984, 515–517 ja 538.) Suomen verbinjohdon alalta saataisi löytyä keinoja manipulatiivisen verbin ja toimintaa ilmaisevan infinitiivin sulauttamiseen (esim. kausatiivi- ja kuratiivijohdokset, *tehdä – teettää, päästä – päästää*). Myös infiniittisen verbin muoto voi suomessa osoittautua integraation asteen mittariksi: esim. puheena olevissa infinitiivirakenteissa 3. infinitiivin illatiivi upotteen predikaatin muotona näyttää usein säilyttäneen tulosijan merkityksensä, kun taas 1. infinitiivin lyhyempi muoto on kieliopillisena kadottanut paikallisuutensa ja suuntasemantiikkansa. Voisi olettaa, että 3. infinitiivin sisältävät upotteet merkitykseltään konkreettisempina pysyvät 1. infinitiivin sisältäviä upotteita tiukemmin kiinni koetussa ajassa ja samalla tiiviissä yhteydessä matriisilauseeseen, koska niitä kontrolloi hallitsevan lauseen täysivaltainen jäsen, esim. lauseessa *Isä käski hänet lukemaan läksynsä* akkusatiiviobjekti. 3. infinitiivi voitaisiin vaihtaa myös nominilausekkeeseen: *Isä käski hänet työhuoneeseen*. Nesessiivisten ja permissiivisten lauseenvastikkeiden 1. infinitiivien pakolliset täydennykset kuuluvat osana upotteeseen. – Tässä yhteydessä kiinnitän huomiota erityisesti infinitiivin subjektin muotoon suhteessa semanttiseen rooliinsa.

Tiiviiseen integroitumiseen liittyy upotteen lausemaisuuuden väheneminen. Finiittiverbilliset upotteet ovat täysinä lauseina hierarkian huipulla. Referatiivi- ja temporaalirakenteet sekä adjektiiviset partisiippirakenteet seuraavat niitä lausemaisuuuden hierarkiassa. Infinitiivirakenteet ovat kaikkia mainittuja vähemmän lausemaisaisia (ks. myös Hakulinen – Karlsson 1979, 337–339). Niiltä puuttuvat pääosin persoonapäätteet, *ei*-kielto sekä modusten, tempusten ja tapaluokan variointimahdollisuudet. Infinitiivirakenteista ainoastaan nesessiivisillä ja permissiivisillä voidaan nähdä olevan oma (genetiivimuotoinen) subjektinsa, ja sekin on tulkinnanvarainen. Objektin muoto määräytyy hallitsevan lauseen predikaatin mukaan (esim. *Komitean tulee ratkaista asia / Komitean ei tule ratkaista asiaa*). Lisäksi rakenteen kokonaisuuden kannalta välttämättömät infinitiivin täydennykset voivat olla ripoteltuina osiksi eri puolille lausetta. (Vilkuna 1996, 318–321.) Manipulatiiviset ja nesessiivirakenteet ovat menettäneet koko joukon täyden lauseen tuntomerkeistä.

Fennistiikassa lausemaisuuuden ongelmaa on ehkä yksityiskohtaisimmin käsitelty erotettaessa lauseenvastikkeita muista infiniittisistä rakenteista. Lau-

semaisuuden hierarkian yläpäässä olevat referatiivi- ja temporaalirakenteet edustavat suomen perinteisessä lauseopissa selvimpiä lauseenvastikkeita, mikä on odotuksenmukaista, koska lauseenvastikkeiden keskeisinä kriteereinä on pidetty kaikkien upotetun lauseen jäsenten vastineiden näkymistä pintarakenteessa sekä upotteen predikaatin infiniittisyyttä. Adjektiiviset partisiippirakenteet (*hiiren nakertama kolo, maata viljelevä väestö, maailmaa nähnyt mies*) ja infiniitivirakenteet, joilla on matriisilauseen kanssa yhteinen subjekti tai muu lauseenjäsen (*Sinä aiot jättää yliopiston, Minua haluttaisi lähteä matkalle*) taas jäävät lauseenvastikkeiden ryhmän ulkopuolelle sillä perusteella, että niissä jokin matriisilauseen jäsen edustaa samalla upotetun lauseen jäsentä. (Ikola 1971, 43–45.) Transformaatio, jossa matriisilauseen subjektin kanssa sama-viitteinen upotteen subjekti poistetaan (EQUI), näyttäisi tässä ajattelussa tuotavan vähemmän lausemaisen rakenteen kuin nostotransformaatio (RAISING). Samasubjektiset, objektin asemassa olevat infiniitivirakenteet ovat myös Hakulisen ja Karlssonin lauseopin mukaan infiniitivirakenteista etäimmällä täydestä lauseesta (1979, 337–339). Hallitsevan ja upotetun lauseen yhteinen jäsen on niin ikään perusteena, kun Ikola erottaa toisistaan kaksi ulkoisesti melko samantyyppistä manipulatiivista rakennetta, nimittäin permissiivisen lauseenvastikkeen *Isä käski pojan lukea läksynsä* ja tyyppin *Isä käski poikaa lukemaan läksynsä*, jossa *poikaa* on matriisilauseen predikaatin objekti (Ikola 1974, 74–75). – Osin erilaisista painotuksista huolimatta Vilkun esittämä lausemaisuu- den hierarkia ja tutuksi tullut jako lauseenvastikkeisiin ja muihin infiniittisiin rakenteisiin vastaavat pääpiirteissään toisiaan. Lauseenvastikkeisiin on Ikolan määritelmässä pyritty sisällyttämään sellaiset rakenteet, joiden yhteys hallitsevaan lauseeseen on löyhähkö ja joiden kuvaama asiointila siten muodostaa suhteellisen itsenäisen kokonaisuuden: ”Sana *lauseenvastike* – – sinänsä tarkoittaa jotakin, mikä vastaa lausetta.” (Ikola 1974, 11.)

Suomen pakollisen infiniittisen täydennyksen saavat verbit asettuvat summittaisesti Givónin äänirautamalliin. Rakenteista lausemaisimpia ovat ne, joissa päälauseen verbi on kognitiivinen tai puhumista, ääneen lausumista ilmaiseva – usein juuri tämäntyyppiset ovat ne kehykset, joihin referatiivirakenne kuuluu, puhumattakaan siitä, että kyseisten verbien luonnollinen täydennys voi olla myös finiittiverbillinen sivulause. Modaalisten verbien välttämättömyyden ja mahdollisuuden linjat kulkevat suomessa eri suuntaan: välttämättömyyden modaaliverbit, tosin osaksi muunkintyyppiset verbilausekkeet, muodostavat yksipersonaisen lauserakenteen, johon kuuluu tekijän reaalistuminen genetiivimuotoisena. Mahdollisuuden, tahtomisen ja aikomisen verbit ja monet infiniitivitäydennystä vaativat aspektuaaliset verbit puolestaan muodostavat kongruoivia rakenteita. Sekä yksipersonaiset että kongruoivat rakenteet voidaan tulkita joko konkreettisiksi tai abstrakteiksi toiminnan edellytysten varioijiksi. Givónin jatkumolla suomen modaaliset verbit levittäytyvät laajalle alueelle. Kaksipaikkaiset manipulaatioverbit ovat semanttisesti nesessiiviver-

bejä omaleimaisempia: niiden perusmerkitykseen sisältyy aspektuaalinen kannanotto upotteen ilmaiseisiin tapahtumiin (vrt. *käskää – kehottaa – pyytää*). Niiden paikka hierarkiassa määräytyy verbin leksikaaliseen semantiikkaan kuuluvan implikaatiivisuuden tai ei-implikaatiivisuuden perusteella.

Infinitiivin subjektin sijanmerkintä saattaa suomessakin olla yhteydessä permissiivisen ilmauksen resultatiivisuuteen, ts. manipuloijan intressissä olevan toiminnan suorittamisen todennäköisyyteen, ja rakenteen subjektin muoto voi olla merkinä puhujan upotteen kuvaamaan toimintaan omaksumasta aspektuaalisesta näkemyksestä. Houkuttava on myös se ajatus, että kun nesessiiviverbien joustava liikkuminen abstraktioasteikolla mahdollistaa väistämättä eriaisteisia, kiinteämmin ja löyhemmin yhteen lauseeseen suostuneiden tapahtumien kuvauksia, merkityserot jotenkin heijastuisivat myös lauserakenteessa. Seuraavissa luvuissa paneudun tarkemmin suomen manipulatiivisiin ja nesessiivisiin rakenteisiin pitäen erityisesti silmällä upotteen lausemaisuuutta ja lauseen osien integraation kiinteyttä.

3. Manipulointiverbit – lausemaisuuuden vähenemisen leksikaalinen haara

Tarkastelen velvoituksenalaista subjektia, ts. kaksipaikkaiseen manipulointiverbiin (*käskää, pyytää, kehottaa* jne.) liittyvän rakenteen predikaattiverbin ykkösargumenttia. Rakenteen avulla ajetaan samaan lauseeseen kaksi tapahtumaa:

1. MANIPULOINTI

2. TEKO

Manipulointi eli normiauktoriteetin deontinen performanssi koodautuu päälauseeseen, teko upotettavaan lauseeseen. Esim. lause *Ministeri käski pääjohtajan laatia asiasta selvityksen* viittaa tapahtumasarjaan, jossa (1) ministeri velvoittaa pääjohtajan toimimaan tietyllä tavalla ja (2) pääjohtaja suorittaa annetun tehtävän. Teko on manipulointihetkellä irreaalinen: se kuvaa vallitsevaa maailmantilaa siinä tapauksessa, että vaikutuspyrkimys osoittautuu tulokselliseksi. Puhujalla saattaa kuitenkin olla käsityksensä tai jälkiviisaana jopa varma tieto siitä, onko ohjailu mennyt perille.

Infinitiivin subjekti linkittää tapahtuman yhdeksi kokonaisuudeksi – sen tarkoite on velvoituksen päätepiste ja toiminnan alkuunpanija. Esimerkissä ministerillä ei ole yhteyttä annettuun tehtävään muuten kuin pääjohtajan, ts. komplementtilauseen subjektin kautta. Voi olettaa, että kahdessa tehtävässä toimiva subjekti myös muodolla viestittää puhujan käsityksiä toiminnan kokonaisuudesta. Verbin aspektuaalinen väritys määrää paineenalaisen subjektin asemaa kombinaation manipulointi- ja teko-osuuden rajalla. Ikolan permissiivisen lauseenvastikkeen ja samaan deonttiseen verbiin liittyvän, lau-

seenvastikkeisiin kuulumattoman infinitiivirakenteen ero perustuu juuri subjektin sijaintiin kriittisellä raja-alueella (1974, 74–75). Infinitiivin aktiivisen argumentti, *poika*, kuuluu ensimmäisessä, permissiivisen lauseenvastikkeen tapauksessa vahvemmin teon kuin manipuloinnin vaikutuspiiriin. Jälkimmäisessä tapauksessa, jossa *poika* on matriisilauseen objektina, sen yhteys lauseen manipulointiosaan on ensisijainen.

MANIPULOINTI

*Isä käski**Isä käski poikaa*

TEKO

*pojan lukea läksynsä.**lukemaan läksynsä.*

Manipulaatioverbit ovat usein kontrolliverbejä: hallitsevan lauseen predikaatin kakkosargumentti, ts. objekti, on samalla upotteen predikaatin ykkösargumentti I. subjekti. Jälkimmäisessä esimerkkilauseessa vallitsee objektikontrolli: hallitseva verbi saa sekä infinitiivitäydennyksen että suoran objektin, ja objekti edustaa infinitiivin subjektia. (Vrt. Vilkuna 1996, 272–275.)

Kiinteimpiä yhteenliittymiä muodostavat sellaiset manipulaatioverbit, jotka ovat implikaatiivisia, ts. joiden ilmaisema vaikutuspyrkimys on tuloksekas. Kahteen tapahtumaan viittaavien propositioiden kiinteä integroituminen samaan lauseeseen edellyttää, että tapahtumat katsotaan samanaikaisiksi. Manipulaatio onnistuu, kun manipuloitavalla on vain vähän, jos lainkaan kontrollia tapahtumiin, ts. manipuloitava on tapahtumien muodostamassa kokonaisuudessa epäagentiivinen. – Teko sinänsä voi vaatia aktiivista intentiota, mutta manipuloitavan mielipide teon tarpeellisuudesta ei ole relevantti. – Edelleen pääverbin semantiikka sisältää sellaisia piirteitä kuin manipuloijan aikomus ja kontrolloivuus, tapahtuman kahden osallistujan suora kontakti, manipuloitavan vastustuksen aste ja vaikuttavan osapuolen taivuttelussa näkemä vaiva. (Givón 1990, 520–521.) Tämänäyttöiset piirteet voisivat ehkä selittää sellaisten verbien kuin *käskää*, *panna (tekemään)*, *määrätä*, *pyytää*, *neuvoa*, *suosittelaa* jne. syntaktista käyttäytymistä.

Givónin (1984, 546–548) mukaan ”The more integrated the complement clause is semantically with the main clause as a single event, the less likely is the subject-agent of the complement to receive the case-marking most characteristic of a subject-agent of main clauses”. Vahvasti integroituneessa kombinaatiossa upotteen subjekti ei saa prototyyppisintä agenttiivisen subjektin sijaa, nominatiivia. Rakenteen subjektinsijainen subjekti kertoo löyhästä yhteenliittymästä (*She wished that he would go*), suoran objektin sijanmerkintä kuuluu astetta integroituneempaan kombinaatioon (*She told him to go*). Pisimmälle kahden proposition sulautuminen on edennyt lauseen *She let-go of him* tyyppisissä tapauksissa, joissa komplementtilauseen subjekti on genetiiviasuinen ja vähiten vastuussa teoistaan. Tarkastelen seuraavassa upotteen verbin ykkösargumentin sijaa suomen manipulatiivisissa rakenteissa.

1. *Ministeri käski **pääjohtajan** antaa asiasta selvityksen.*

GENETIIVI

2. *Ministeri käski **pääjohtajan/hänet** antamaan asiasta selvityksen.*

OBJEKTIN SIJA

3. *Ministeri käski **pääjohtajaa/häntä** antamaan asiasta selvityksen.*

OBJEKTIN SIJA

4. *Ministeri käski, että **pääjohtaja** antaa asiasta selvityksen.*

SUBJEKTIN SIJA

Esimerkeissä hallitseva verbi on sama, jotta voitaisiin houkutella esiin niitä nyanssieroja, jotka liittyvät infinitiivin subjektin muodon valintaan. *Käskä-*verbin rektio sallii vaihtelua sekä infinitiivin muodossa (1. / 3. infinitiivi) että manipuloitavaan viittaavan lauseenjäsenen syntaktisessa asemassa (genetiivisubjekti / infinitiiviä kontrolloiva hallitsevan verbin objekti). Esimerkissä 4 on vielä yksi vaihtoehto: upote on täysi lause ja sen predikaattiverbi finiittinen, ja virkkeen osat yhdistää alistuskonjunktio. Ikolan luokittelussa lause 1 on permissiivinen lauseenvastike. Esimerkit 2 ja 3 jäisivät lauseenvastikkeiden kategorian ulkopuolelle siksi, että niissä matriisilauseella ja upotteella on yhteinen jäsen: matriisilauseen verbin kakkosargumentti (objekti) on upotteen verbin ykkösargumentti (subjekti). Objektillisten lauseiden sijanvaihtelu (akkusatiivi/partitiivi) tuo oman lisänsä implikaatiivisuuden määrittelyyn.

Infinitiivin subjektin tarkoite 'pääjohtaja' toimii semanttisena linkkinä aloitteentekijän ('ministeri') ja tuotoksen ('selvitys') välillä. Genetiivisubjektin tapauksessa (esimerkki 1) puhuja näkee tilanteen rooliasetelmat siten, että asetettu direktiivi osoittautuu tilannetiedon pohjalta tuloksekkaaksi, Givónin terminologiassa kysymyksessä on "successful causation" tai vähintäänkin "attempted manipulation" – jos nimittäin pääjohtaja ei toimisikaan ministerin mielen mukaan. Manipulaation ja teon yhdistävä semanttinen linkki, infinitiivin subjekti, on jo muodollisestikin toiminnan puolella: se ei ole muotonsa puolesta mikään matriisilauseen jäsen (vrt. Ikola 1974, 74–75). Deontiselle modaalisuudelle on tyypillistä, että lopullinen päätösvalta teon toteuttamisesta jää aina käskyn kohteelle. Kun puhuja tarjolla olevista vaihtoehdoista valitsee juuri genetiivisubjektisen permissiivisen lauseenvastikkeen, hän kuitenkin samalla asettaa ennakko-oletukseksi, että (1) normiauktoriteetilla on valtaa manipuloitavaan nähden ja (2) toivottu toiminta vaatii infinitiivin subjektin tarkoitteelta aktiivista otetta. Rooliasetelma korostuu, kun manipulaatioverbiä asetetaan luvan myöntämistä merkitsevä verbi *antaa*, *sallia* tai *suoda*.

Objektinsijainen infinitiivin subjektia edustava jäsen (yhdessä 3. infinitiivissä olevan predikaatin kanssa) muuttaa tapahtumaan omaksuttua näkökulmaa edellä kuvatusta. Kun manipulaatioverbin argumenttirakenteessa tulee

näkyviin sekä persoonallinen subjekti että objekti, velvoittajan ja velvoitetun suhde nousee esiin toisella tavalla kuin vahvemmin upotteeseen sitoutuneen genetiivisubjektin tapauksessa. Objektin sijanvalinnan vaihtoehdot – esimerkin 2 akkusatiivi ja esimerkin 3 partitiivi – ovat puhujan aspektiin liittyvä kannanotto: akkusatiivi saa kuvatun toiminnan toteutumisen näyttämään varmemmalta. Teon toteutuminen käy epätodennäköisemmäksi, kun valitaan partitiiviobjekti. Jos puhuja esimerkkitalanteessa jo puhehetkellä tietäisi, että pääjohtaja ei ole ryhtynyt selvitystyöhön vaan on lähtenyt kalaan, partitiiviobjektillinen vaihtoehto 3 olisi ehkä tilanteeseen sopivin.

Permissiivinen lauseenvastike, joka nykykielessä liittyy vain neljään verbiin (*käskeä, antaa, sallia, suoda*) on erikoinen syntaktinen saareke. Useimmista samanlaisen argumenttirakenteen saavista verbeistä mainitut neljä verbiä poikkeavat siinä suhteessa, että manipulaation kohdetta eli infinitiivin subjektia ei nosteta matriisilauseen objektiksi vaan se genetiivistetään upotteen infinitiivin subjektiksi. Objektiksi nostaminen on suorastaan mahdotonta: **Mies antoi häntä/hänet menemään*. Verbit näyttävät saavan objektin, jonka patienttirooli on niin vahva ja konkreettinen, että siitä ei voi enää nousta infinitiivin ilmaiseman toiminnan agenttiiviseksi suorittajaksi. Luvan verbien semantiikassa auktoriteetti on kiistaton, ja manipuloitavakin on myötäsukainen. Genetiivimerkintä antanee ylimääräisen annoksen toimintaan suuntautuvaa agenttiivisuutta infinitiivin subjektille myös *käskeä*-verbin yhteydessä ja samalla siirtää argumentin lauseen manipulaatio-osasta kohti tekoa, vaikka verbi sallii muitakin syntaktisia ratkaisuja.

Manipulatiivisen rakenteen infinitiivin subjektin genetiivisijaisuus näyttää vaativan subjektin tarkoitteelta sekä kykyä alistua vaikutuspyrkimykseen että aloitteellisuutta suhteessa infinitiivin ilmaisemaan toimintaan. Jos jompikumpi ominaisuuksista puuttuu, päädytään muihin leksikon tarjoamiin vaihtoehtoihin. *Vaatia* ja *kehottaa* mukautuvat esimerkkien 2 ja 3 mukaisiin kehyksiin (3. infinitiivin subjekti hallitsevan verbin partitiivi- tai akkusatiivimuotoisena objektina) mutta eivät muodosta genetiivisubjektillista rakennetta. *Vaatia*-verbillä ilmaistun vaikutuspyrkimyksen tuloksellisuutta ei voi pitää varmana, koska verbin semantiikka sisältää suuren annoksen manipuloijan vaivannäköä, jolloin aloite jää hänelle; *kehottaa*-verbiä käytettäessä osapuolten suhde taas nähdään melko tasavertaisena. *Pyytää* saa manipuloitavan kielipilliseksi objektikseen, koska infinitiivin ilmaisemaan toimintaan kohdistuva aloite jää kokonaan pyynnön vastaanottajalle.

Edellä todettiin, että Givónin mukaan upotteen ja matriisilauseen integraation tiivys, upotteen lausemaisuuksien menetys ja manipulaatioverbin implikaatiivisuus eli vaikutuspyrkimyksen tuloksellisuus korreloivat keskenään. Infinitiivin subjektin sijoista genetiivin tuli olla vahvimman manipulaation merkki ja sen piti yhdistää hallitsevan lauseen ja upotteen kuvaamat toiminnot yhdeksi tapahtumaksi. Semanttiset tunnusmerkit tuntuvat kutakuinkin sopivan

permissiiviseen lauseenvastikkeeseen. Lausemaisuuksessa se on kuitenkin nimensä veroinen: upotetun lauseen jokaisella jäsenellä on pintarakenteessa oma morfologisesti erottuva edustajansa, eikä rakenne jaa yhteisiä jäseniä matriisilauseen kanssa, kuten valtaosaan manipulatiivisista verbeistä liittyvät rakenteet tekevät.

4. Nesessiivirakenteen subjektin sija integraation asteen kuvastajana

Nesessiivisen rakenteen infinitiivin ykkösargumentti on samantyyppisessä roolissa kuin sen vastine manipulatiivisessa rakenteessa. Toiminnallisen verbin sisältävän rakenteen genetiivimuotoinen subjekti on omalaatuinen semanttisten roolien yhdistelmä: toisaalta aktiivinen agentti, toisaalta velvoitteen kohteena oleva patientti. Suomen nesessiivirakenteissa infinitiivin looginen subjekti kokee osittaisen nousun pääverbin subjektin paikalle, mutta pakon kokijan ja toiminnallisen agentin kaksoisrooli jää permissiivirakenteen tavoin voimaan. Genetiivimerkintä liittyy agentiivisuutta rajoittavaan kontrolliin manipulatiivisissa ja nesessiivisissä lauseissa; Vilkuna puhuu infinitiivin ”alennetusta” subjektista, joka ei ole samalla tavoin täysiarvoinen kuin finiittiverbin nominatiivisubjekti (1996, 270). Nesessiivirakenne eroaa manipulatiivisesta siinä, että manipulaatioverbillä on argumenttirakenteessaan paikka normiauktoriteetille, ts. se, joka antaa, käskyy, sallii, suo manipuloinnin kohteen toimia tai toisaalta määrää, vaatii tai kehottaa häntä, on lauseessa ilmipantuna, kun taas yksipersonaisten välttämättömyyden verbien täytyä, pitää jne. syntaktiseen ympäristöön vaikuttaja ei kuulu.

Onko nesessiivirakenteen subjektin rooli verrattavissa permissiivisen rakenteen infinitiivin subjektiin, kun manipulaatioverbi puuttuu ja velvoitusosaa lauseesta edustaa yksipersonainen nesessiiviverbi? Manipulatiivisen rakenteen integraation aste on paljolti leksikaalinen kysymys: pääsääntönä voidaan pitää, että implikaatiiviset manipulaatioverbit sitovat päälauseen ja siihen upotettavan rakenteen tiiviisti yhdeksi kokonaisuudeksi. Nesessiivirakenteen yhteys päälauseensa yksipersonaiseen predikaattiin (täytyä, pitää, on syytä, on pakko) on ongelmana kieliopillisempi. Suomen keskeiset välttämättömyyden nesessiiviverbit ovat jossakin määrin kieliopillistuneita: ne ovat menettäneet semanttista omaleimaisuuttaan ja omaksuneet joitakin kieliopillisen apuverbin piirteitä – vaikka suomen kielen ”apuverbeistä” täytyykin kansainvälisessä vertailussa puhua varovasti. Apuverbillä ei ole itsenäistä argumenttirakennetta. Se omaksuu ympäristöään koskevat kieliopilliset vaatimukset pääverbiltä. Esim. eksistentiaalilause säilyttää rakenteensa, kun se upotetaan nesessiivirakenteeksi: *Metsässä pitäisi olla sienä.*

Apuverbin ominaisuuksia omaksuneella nesessiiviverbillä välttämättömyyden tai velvoituksen aste-erot ovat hämärtyneet. Suomen yksipersonaisia pakon verbejä on mahdotonta yksiselitteisesti asettaa esim. ankaruuden (tai

varmuuden) asteikolle. Kieliopillistunut aines on semanttisesti kalvennut: sen avulla voidaan viitata hyvin monenlaisiin tiettyyn asetelmaan sopiviin asiain-tiloihin. Nesessiiviverbit kertovat melko vähän myös pakon tai velvoituksen aiheuttajasta: esim. *pitää*-verbin tapauksessa välttämättömyyden taustalla voivat olla yhtä lailla subjektipersoonan omat ominaisuudet (*Minun pitää ottaa särkylääkettä*), ulkoiset olosuhteet (*Sillan kapeuden takia rekkojen pitää käyttää kiertotietä*) tai deonttisen auktoriteetin määräykset (*Veroilmoitus pitää jättää viimeistään tammikuun lopussa*). Varsinkin konditionaalimuotoisena *pitää* valikoi ajateltavissa olevista asiaintiloista sen, joka ainoana mahdollisena on totta (*Hänen pitäisi olla jo perillä*). Permissiivisessä ilmauksessa manipulaation sisältävä päälause on merkitykseltään spesifimpi: manipulaatioverbin valinnalla ja lauseen syntaktisilla ratkaisuilla puhuja osoittaa käsityksensä upotteen ilmaiseman toiminnan toteutumisesta, ts. manipulaation tuloksellisuudesta. Nesessiivi-ilmauksessa päälauseen semanttisesti kalvennut välttämättömyyden verbi ei tarjoa leksikaalisia keinoja asiaintilan vastaavaan aspektuaaliseen valotukseen, mutta rakenteen subjektin sijanvalinnan vaihteluilla on todettu olevan jonkinasteinen semanttinen motivaatio.

Normaalilauseesta muodostetun nesessiivirakenteen genetiivisubjektisuus on yleiskielen normi. Eksistentiaalilauseessa ei voi olla genetiivisubjektia, mikä johtunee siitä, että e-subjektin tarkoite ei epätoiminnallisena ole manipuloitavissa. Käytännössä nominatiivisubjektisuus ulottuu kielessä eksistentiaalilauseita pidemmälle: ei-eksistentiaalinen nominatiivisubjektinen nesessiivirakenne on intransitiivisena yleiskielessäkin melko tavallinen (Laitinen 1992, 18–24). Upotteen predikaatti saa *n*-päätteisen subjektin, mutta ei mekaanisesti, vaan tiettyjen semanttisten kriteerien toteuduttua. Genetiivi- ja nominatiivisubjektin rajanveto on monimutkainen roolisemanttinen kysymys. Tilannetta mutkistaa se, että tyypillisten nesessiiviverbien ilmaiseman velvoituksen tulosuunta ja laatu ei suoraan selviä leksikaalisten valintojen perusteella. Murteissa subjektin genetiivimuotoisuus tuntuu viittaavan relevantin rajautuvan muutoksen sekä agenttiivisten intentioiden läsnäoloon (Laitinen 1992, 102–104). Nominatiivisubjekti viihtyy parhaiten käytännöllistä välttämättömyyttä ilmaisevissa nesessiivirakenteissa, joiden piiriin voidaan sijoittaa osittain myös puhujan kokemukseen perustuvat evidentialiset kannanotot (Laitinen–Vilkuna 1993, 28–29).

Totesin infinitiivin subjektin genetiivimerkinnän manipulaatiivisissa rakenteissa edellyttävän patientin ja agentin roolien yhdistymistä. Nesessiivirakenteissakin genetiivi on agenttiivisimpien subjektitarjokkaiden sija. Intransitiivisen, erityisesti nominaalilauseesta muodostetun nesessiivirakenteen nominatiivimuotoinen subjekti on sinänsä jo astetta passiivisempi – nesessiiviverbin kontrolli ei niinkään kohdistu subjektipersoonaan kuin yleiseen asiaintilaan, jonka toivotaan kehittyvän tiettyyn suuntaan. Siksi on ymmärrettävää, että subjektin referenssi korostuu sijanmerkinnästä päätettäessä. Jos subjekti-

na on persoonapronomini, se on säännönmukaisesti genetiivimuotoinen (Laitinen 1992, 69). Normaalilauseista muodostettujen upotteiden genetiivi- ja nominatiivisubjektin raja kulkee 3. persoonan sisällä.

Kuten manipulatiivisissa rakenteissakin, agentiivinen mutta velvoituksenalainen subjekti saa sijakseen genetiivin. Seuraavassa esimerkin 5 pääjohtaja on omista toimissaan aktiivinen ja aloitteellinen mutta samalla ulkoisen vaikutuksen kohde. Genetiivisubjektin ei kaikesta päättäen aina tarvitse itsessään olla agentiivinen: esimerkkien 6 ja 7 ero on tarkastelun painopisteessä. Genetiivitapauksessa fokuksessa on infinitiivin subjekti, kun taas nominatiivilla korostetaan kokonaistilannetta, joka tulisi saattaa vallitsevaksi. Kongruenssin puute nominatiivimuotoisen nominilausekkeen ja nesessiiviverbin välillä korostaa subjekti–predikaatti-suhteen puuttumista näiden konstituenttien väliltä. Toivottu maailmantila on puheena myös silloin, kun nominatiivimuotoinen infinitiivin subjekti on eksistentiaalisissa kehyksissä, kuten lauseessa 8. Ympyrä sulkeutuu: *selvitys*-sanana asema e-subjektina (8) ja transitiivilauseen objektina (5) on nesessiivirakenteessa samantyyppinen.

5. *Pääjohtajan pitää laatia asiasta selvitys.*
6. *Selvityksen pitää olla puhtaaksikirjoitettuna ministerin pöydällä.*
7. *Selvitys/selvitykset pitää olla puhtaaksikirjoitettu(i)na ministerin pöydällä.*
8. *Lomien loputtua pöydällä tulee olla puhtaaksikirjoitettu selvitys.*

Täyden subjektin ominaisuudet yhdistyvät normaalilauseen subjektissa, joka merkitään nominatiivilla ja sijoitetaan lauseessa predikaatin eteen ja joka laukaisee predikaatissa kongruenssin (Hakanen 1972, 40–41). Riippumatta siitä, halutaanko infinitiivin genetiivimuotoista subjektiä pitää matriisilauseen jäsenenä vai ei, sen suhde hallitsevaan nesessiiviverbiin on läheisempi kuin nominatiivisubjektin. Vaikka genetiivisubjekti on kokonaan subjekti–predikaattikongruenssin ulkopuolella, se muistuttaa enemmän täyttää subjektiä kuin nesessiivirakenteen nominatiivisubjekti (Laitinen–Vilkuna 1993, 41–42). Upotteen subjektina genetiivisubjekti edustaa vahvempaa linkkiä matriisilauseeseen kuin nominatiivisubjekti. Nesessiivirakenteen nominatiivisubjektilla on enemmän objektimaisia ominaisuuksia. Subjektin nimeä kantavista argumenteista objektimaisiin on e-subjekti, jonka käyttöä määrittävät säännöt ovat samat kuin passiivilauseen objektin (Hakanen 1972, 44). Nesessiivirakenteen infinitiivin genetiivimuotoinen subjekti rinnastuu tässä ajattelussa tyyppilliseen normaalilauseen subjektin, kun taas nominatiivisubjekti muistuttaa syntaktisten ominaisuuksiensa perusteella edellistä enemmän eksistentiaalilauseen subjektiä. Kaikki määritelmänsä ehdot (Hakanen 1972, 41–46) täyttävän eksistentiaalilauseen muodostamassa upotteessa subjektin genetiivimerkintä ei tule enää edes kyseeseen.

Infinitiivin nominatiivimuotoinen subjekti ja eksistentiaalilauseen subjekti ovat suomen kielessä sellaisia rajatapauksia, jotka kiinnittävät yleisemminkin huomion nominilausekkeiden tehtävänjakoon eri lausetyypeissä. Laitinen ja Vilkuna tarkastelevat molempia ilmiöitä ns. epäakkusatiiviteorian valossa, jonka mukaan monilla intransitiiviverbeillä pintarakenteen subjekti edustaa oikeastaan syvärakenteen tasolla tekemisen kohdetta. Kun täyden nominatiivisubjektin syntaktisia ominaispiirteitä vähä vähältä karsitaan, tullaan objektimaisempiin lauseenjäseniin: genetiivisubjektiin, infinitiivin nominatiivisubjektiin, eksistentiaalilauseen nominatiivisubjektiin sekä nominatiivisijaiseen objektiin. (Laitinen–Vilkuna 1993, 38–42.) Subjektin ja objektin raja ei suomessa ole jyrkkä. Peep Nemvalts lähestyy nominifraasien työnjako-ongelmaa hieman toiselta suunnalta kiinnittäessään huomiota siihen, että verbikeskeiseksi hahmotetussa lauseessa subjektilla ja objektilla on samoja piirteitä suhteessa predikaattiin. Sekä subjekti- että objektilauseke ovat predikaattiverbille alisteisia. Molemmat keskeiset nominilausekkeet voivat tietyissä rakenteissa kongruoida predikaatin kanssa tai olla sen ilmaisemaa toimintaa määrittämässä. Siksi kongruenssi itsessään ei aina tyhjentävästi määritä subjektiä eikä predikaattiverbille alistuminen objektiä. (Nemvalts 1996, 139–140.)

Ajatus nesessiivirakenteen subjektin kaksoisroolista sisältyy oikeastaan jo Setälän oletukseen, jonka mukaan esim. *pitää*-verbin sisältävissä rakenteissa ” a s i a t a on ilmaistu subjektinsijoilla ja p e r s o n a a, jonka pitää, s.o. jolle tehtävä tulee, datiiivi-genetiivillä” (Setälä 1918, 11–12). Infinitiivin subjektin on katsottu olevan yksipersonaista verbiä määrittävän adverbiaalisen asemassa. Todellisuudessa adverbaalisen genetiivin datiiivisuutta ei voi liiaksi yleistää: muodosteiden paikallissijaiset parafrasit osoittavat, että genetiivi on toiminnan suunnan suhteen neutraali, mitä sopii kieliopilliselta sijalta odottaakin. Joka tapauksessa se on sija, joka on siirtymässä nominin määrittäjän asemasta verbin määritteeksi. (Kangasmaa-Minn 1966, 41–45.)

Sekä roolisemanttiset että syntaktiset piirteet tuovat genetiivisubjektin pikemminkin subjektin ja objektin välisen jatkumon yhdeksi linkiksi, jolla on vielä melko vahvat subjektin piirteet. Nesessiivirakenteen nominatiivisubjekti on tapahtuman passiivisempi osanottaja, eikä se nouse yhdistäväksi linkiksi matriisilauseen ja upotteen välille. – Lopuksi tarkastelen vielä erikseen nesessiivirakenteen episteemistä tulkintaa, jossa infinitiivin subjekti ei ole modaalisen verbin abstraktin tulkinnan vuoksi velvoituksen kohteena lainkaan.

5. Episteemisen nesessiivirakenteen lausemaisuus

Nesessiivirakenteen ei-episteemisessä, ts. deonttisessa ja varsinkaan dynaamisessa tulkinnassa upotteen subjekti ei ole velvoituksesta riippumaton. Välttämättömyys on vaihtelevassa määrin agenttiorientoitunutta. Episteemisessä

totuusarviossa upotteen subjekti ei ole henkilökohtaisessa vastuussa päälauseen ilmaiseman pakon toteutumisesta: kyse on puhujan asiointilaa koskevasta arviosta.

Episteemisesti tulkittu nesessiiviverbi on yksiargumenttinen. Episteemiseen nesessiivilauseeseen sopii hyvin se lauseenjäsennystapa, jossa koko rakenne katsotaan yksipersonaisen verbin subjektiksi. Vaikka episteemisen ja ei-episteemisellä tavalla modaalisen lauseen pintarakenne on usein sama, niille voi kuitenkin merkityksen perusteella ehdottaa erilaista analyysia:

Hakijan täytyy olla sähkötekniikan insinööri.

> *Täytyy* [*Hakija on sähkötekniikan insinööri*].

EPISTEEMINEN TULKINTA ('Kaikesta päättäen hakija on sähkötekniikan insinööri.')

> *Hakijan täytyy* [*Hakija on sähkötekniikan insinööri*].

EI-EPISTEEMINEN TULKINTA ('Hakijalta edellytetään, että hän on sähkötekniikan insinööri.')

Episteemisestä syvärakenteesta päästään pintaan nostamalla upotteen subjekti muodollisesti nesessiiviverbin genetiivisubjektiksi. Ei-episteeminen tulkinta taas vaatii, että lausekombinaation kahdesta samaviitteisestä subjektista toinen poistetaan. *n*-sijaisen jäsenen määrittäminen lauseen subjektiksi on semanttisesti perustellumpaa niissä tapauksissa, joissa sen tarkoite on myös ainakin jossakin määrin vastuullinen toimija, ts. nesessiivirakenteen dynaamisissa ja deonttisissa tulkinnoissa. Koko upotteen pitäminen nesessiiviverbin subjektina taas näyttää ainoalta loogiselta vaihtoehdolta silloin, kun rakenne tulkitaan episteemisesti.

Episteemisen ja ei-episteemisen syvärakenteen erottaminen toisistaan voi tuntua hyväksyttävämmältä koko modaalisuuden kentän taustaa vasten. Modaaliverbien toisen merkittävän ryhmän jäsenet, nimittäin ns. modaalirakenteita muodostavat kongruoivat verbit (esim. *voida, saada, tahtoa, saattaa*), ovat loogisessa yhteydessä nesessiiviverbeihin. Useissa kielissä, kuten virossa, eroa nesessiivisten ja modaalisten rakenteiden välillä ei ole edes olemassa. (Vrt. Siro 1964, 98.) Mahdollisuuden verbin sisältävän modaalisen lauseen jakaminen kahdeksi on luontevaa: *Hakija voi olla sähkötekniikan insinööri* analysoitaisiin episteemisesti tapaan *Voi* [*Hakija on sähkötekniikan insinööri*] ja ei-episteemisesti *Hakija voi* [*Hakija on sähkötekniikan insinööri*], jolloin tulkinta on lähinnä deonttinen ('Työnantajalle tms. sopii, että hakija on sähkötekniikan insinööri'). Totuusarvion pintarakenne olisi subjektin noston tulosta ja agenttiin kohdistuvaa mahdollisuutta ilmaiseva pintarakenne taas upotteen samaviitteisen subjektin poiston tulosta.

Episteeminen nesessiivirakenne syntyy siis RAISING- ja ei-episteeminen EQUI-transformaation tietä. Dynaamisena ja deonttisena rakenne on vähemmän lausemainen ja se sisältää päälauseen kanssa yhteisiä jäseniä, ts. sen ase-

ma lauseenvastikkeena on epävarmempi kuin episteemisen (ulkoisesti samantyyppisen) vastineensa. Jo Ikola on pannut merkille nesessiivisen lauseenvastikkeen kaksitulkintaisuuden ja tuonut esille lauseen *Sinun täytyy olla rohkea* kaksi erilaista puukuvainta, jotka edustavat episteemistä ja ei-episteemistä tulkintaa. Selvyyden vuoksi lauseenvastikkeen ja muun rakenteen rajaa ei ole kuitenkaan vedetty nesessiivisen konstruktion sisään. (Ikola 1974, 33–36.) Tuloksena nesessiivirakenteen *n*-subjekti katsotaan upotteen subjektin asemesta matriisilauseeseen nostetuksi kaikissa tapauksissa, riippumatta nesessiiviverbin modaalimerkityksestä.

Jos lause *Hakijan täytyy olla sähkötekniikan insinööri* katsotaan episteemiseksi, yksipersonaisen predikaatin ja upotteen ilmaiset tapahtumat voidaan nähdä toisistaan erillisinä. *Täytyy* on puhujan subjektiivinen kannanotto rakenteen ilmaisevan luokituksen todenperäisyyteen. Se on mentaalisen prosessin erillään itse arvioitavasta asiailasta: erityisesti upotteen subjektin kontrollin puute viittaa kahteen erilliseen predikaatioon. Vain episteemisesti tulkittuna osin kieliopillistunut modaaliverbi voi lohjeta asiailasta kuvaavasta upotteesta erilliseksi matriisilauseeksi. Episteeminen arvio *Voin arvioida tilanteen väärin* on mahdollista hajottaa osiin merkityksen muuttumatta: *Voi olla, että arvioin tilanteen väärin; Voin sukeltaa silmät auki* jättää modaalitulkinnan avoimeksi, mutta jos sama merkitys ilmaistaan konjunktiosivulauseella, episteeminen tulkinta on väistämätön: *Voi olla, että sukellan silmät auki*. On kuitenkin otettava huomioon, että episteemiset nesessiivirakenteet usein täyttävät kaikki yksipersonaisen rakenteen tuntomerkit eivätkä pintarakenteeltaan eroa millään tavalla ei-episteemisesti tulkittavista.

Lauseen modaalifunktio voisi ainakin teoriassa vaikuttaa matriisilauseen ja upotteen muodostaman liiton kiinteyteen. Nesessiivinen lause, jonka merkitys on agenttiorientoitunut tai deonttinen, on episteemistä vastinettaan asetta integroituneempi kokonaisuus. Ero näkyy erityisesti subjektin rooliseanttisessa asemassa: ei-episteemisessä nesessiivilauseessa subjektin osana on yhdistelmä velvollisuudenalaisuutta ja toiminta-aktiivisuutta, kun taas episteemisessä tulkinnassa yhteys modaaliverbiin jää muodolliseksi. Ulkoisesti samanlaisen aineksen monitulkintaisuuden mahdollistaa modaaliverbin semanttinen kalpeus ja syntaktinen joustavuus. Leksikaalisen verbin modaalistuminen onkin nähty verbin subjektinvalinnan muutoksena (Sundman 1983, 321–334). Kun kuitenkin suomen murteiden ja yleiskielen nesessiivirakenteiden subjektin sijanvalinta tunnetaan semanttisesti hienojakoiseksi, voidaan kysyä, osoittaako episteeminen rakenne väljemmän integraation merkkejä, ts. esiintyykö sen subjekti useammin nominatiivissa kuin vastaavan rakenteen subjekti muissa modaalifunktioissa.

Nesessiivisen predikaatin modaalifunktio on subjektin sijanvalinnan kannalta vähämerkityksisempi tekijä kuin subjektin oma referenssi. Käytännössä tyypillisesti kolmaspersonaisina episteemiset nesessiivirakenteet ovat usein

nominatiivisubjektisia. Vanhan *pitää*-verbin murteellinen, kiteytynyt käyttö kuitenkin tuo esiin muutamia mielenkiintoisia seikkoja. Verbin murreaineisto osoittaa, että nesessiivirakenteen subjektin sijanvalinta liittyy subjektin tarkoitteen puheaktirooliin. Nominatiivisubjekti pitää subjektin tarkoitteen erillään puhetilanteen osallisuudesta. Genetiivimerkintä on vahvinta ei-implikaatiivisen ja intentionaalisen *pitää*-verbin yhteydessä. Nominatiivisubjekti viihtyy parhaiten affektiivisessä kontekstissa sekä itäsuomalaisessa kuulopuhetta osoittavassa konditionaalimuotoisessa rakenteessa. (Laitinen 1992, 212–213 ja 260–262.)

Vaikka verbin episteemisyys näyttää pohjimmiltaan selittyvän lauseen sisäisten roolisuhteiden heilahteluna eli subjektinvalinnan muutoksina, on viitteitä siitä, että lauseyhteyden kiinteystä kertova genetiivisubjekti kuuluu vahvasti agenttiorientoituneeseen intentionaaliseen ympäristöön, kun taas nominatiivi on omimmillaan tilanteissa, joissa puhuja haluaa etäännyttää toimivan subjektin puhetilanteen ulkopuolelle ja osoittaa upotteen sisältämän proposition toisen käden tiedoksi. Semanttinen etäisyys puhetilanteen ja kuvattavan tapahtuman välillä tuo myös syntaktista väljyyttä lauseeseen.

6. Infinitiivin subjettiin kohdistuva velvoite ja upotteen lausemaisuus

Kun kokonainen lause tulee verbin täydennykseksi, matriisilauseen ja upotteen syntaktisen integraation tiiviyys kuvastaa tapaa, jolla puhuja hahmottaa lauseiden kuvaamat tapahtumat. Jos hän näkee tapahtumat loogisessa yhteydessä toisiinsa tai jos ne jopa hahmottuvat yhdeksi kokonaisuudeksi, upote menettää täysivaltaisen lauseen tunnusomaiset piirteet. Jos taas tapahtumat liittyvät toisiinsa vain etäisesti, niitä kuvaavat lauseet pyrkivät säilyttämään finiittiverbin, kaikkien lauseenjäsenten edustuksen pintarakenteessa, tempuk-sensa, moduksensa ym. lauseen tuntomerkit. Hallitsevan lauseen verbin semantiikka ratkaisee upotuksen asteen: tiiveimpiä lauseiden yhteenliittymiä eri kielissä muodostavat modaalis-aspektuaaliset ja manipulatiiviset verbit. Tiivis integraatio korreloi verbin implikaatiivisuuden kanssa: jos upotteen sisältämän proposition toteutuminen näyttää todennäköiseltä, puhuja tekee valinnan, joka johtaa lausemaisuuksensa menettäneen upotteen käyttöön.

Tässä artikkelissa olen käsitellyt rakenteita, joiden matriisilauseessa on jokin velvoitusta, välttämättömyyttä tai varmuutta ilmaiseva verbi. Manipulatiivisiksi olen kutsunut lauseita, joissa verbin argumenttirakenteeseen kuuluvat sekä normiauktoriteetti että ohjailtava osapuoli. Niiden rinnalla olen tarkastellut yksipersonaalisia nesessiivirakenteita. Yhdistävä tekijä on infinitiivin subjektin rooliasetelma, joka näissä rakenteissa voi olla sekoitus kokijaa ja toimijaa.

Manipulatiivisissa rakenteissa erottuu kaksi syntaktista ratkaisua: Genetiivisubjektinen permissiivinen lauseenvastike muodostetaan verbeistä *käskää*, *antaa*, *sallia* ja *suoda*. Lukuisat muut manipulatiiviset verbit, kuten *määrätä*, *kehottaa*, *vaatia* – ja myös *käskää* – saavat manipuloitavan suoraksi akkusatiivi- tai partitiiviobjektikseen. Objekti hallitsee upotteen 3. infinitiiviä. Genetiivisubjektiksi pääsy näyttää edellyttävän sekä normiauktoriteetin tunnustettua määräysvaltaa että manipuloitavan aktiivista otetta toiminnan toteuttamiseen. Tässä suhteessa lauseenvastikkeita muodostavat verbit esittävät toiminnan toteutumisen hyvin todennäköisenä. Jos verbiltä puuttuu jompikumpi piirteistä, se vaatii objektikontrollia edustavan rakenteen. Integraation tiiviyys on leksikaalinen valinta.

Nesessiiviverbin oma semantiikka on kalvennut: velvoituksen tulosuuntaa, voimakkuutta tai kohdistumista ei voi kirjata leksikkoon, ja usein tarkka merkitys selviää vasta kontekstista. Osassa nesessiivirakenteista infinitiivin subjekti on kuitenkin samanlaisessa veloitettun toimijan kaksoisroolissa kuin manipulatiivisissakin rakenteissa. Infinitiivin subjektin sijanvalinnan vaihtoehdot ovat yhteydessä subjektin tarkoitteen manipuloitavuuteen.

Genetiivi on nesessiivirakenteessakin elolliseen, vastuulliseen ja aloitteelliseen tarkoitteeseen viittaavan subjektin sija. Siksi genetiivisubjekti ei kuulu eksistentiaaliseen nesessiivirakenteeseen. Nominatiivi- ja genetiivisubjektin raja tunkeutuu kuitenkin hyvän matkaa normaalilauseen puolelle, ja monet eieksistentiaalisetkin kolmaspersoonaiset intransitiivilauseet voivat nesessiivirakenteiksi upotettuina saada nominatiivisubjektin. Toisaalta yleiskielen normi vaikuttaa näissäkin tapauksissa genetiivin valinnan suuntaan. Perustapauksessa genetiivi on sellaisen subjektin sija, johon matriisilauseesta tuleva manipuloidijan intressi suoraan kohdistuu. Subjektin kokijan ja toimijan kaksoisrooli on samantyyppinen kuin permissiivisessä lauseenvastikkeessa. Kun nesessiiviverbin ilmaisema velvoite kohdistuu koko asiintilaan, genetiivi voi korvautua nominatiivilla, joka ei kuitenkaan laukaise matriisilauseen predikaatissa kongruenssia, ts. ei nouse sen subjektiksi. Nominatiivisubjektinen nesessiivirakenne jää sekä semanttisesti että syntaktisesti etäämmäs päälauseesta kuin genetiivisubjektinen vastineensa. Sen subjekti muistuttaa monessa suhteessa infiniittisten rakenteiden päätteetöntä objektia. Nesessiivirakenteen episteemisessä tulkinnassa hallitsevan lauseen ilmaisema varmuus ei kohdistu upotteen subjektiiin vaan koko proposition. Episteemisten ilmausten subjektireferentit ovat jo luontaisesti siten valikoituneita, että nominatiivisubjektit ovat yleisiä. Nominatiivi viestii siitä, että subjekti on puheen aiheena mutta ei puhetilanteen osallistujana.

Suomen kielen genetiivisubjekti näyttää ennen kaikkea syntaktisesti motivoituneelta: se on infiniittisen predikaatin subjekti ja kuuluu tunnusmerkkinä tiettyihin lausekehyksiin. Genetiivisubjekti ei suomessa kuulu pelkästään syntaktisesti tiiveimpiin nesessiivi- tai permissiivirakenteen sisältäviin lauseisiin.

Yhtä lailla esim. infiniittisistä rakenteista parhaiten lausemaisuu- tensa säilyt- täneiden temporaalisten ja referatiivisten lauseenvastikkeiden subjektiossa on ei-eksistensiaalisessa tapauksessa genetiivimuotoinen, jopa johdonmukaisem- min kuin käsittelemissäni velvoitusta tai välttämättömyyttä ilmaisevissa ra- kenteissa. Adnominaalisen ja adverbaalisen sijan raja ei ole yksiselitteisesti ylitetty silloin, kun genetiivi esiintyy rakenteen subjektin sijana. Esim. tem- poraali- ja modaalirakenteiden infiniittisen predikaatin subjektin sijana ole- van genetiivin on huomautettu muistuttavan genetiivin käyttöä nominilausek- keissa (Laitinen–Vilkuna 1993, 31). Genetiivisubjektin funktio ei välttämättä ole kaikissa rakenteissa samoin määritelmän kuvattavissa.

Infinitiivin subjektin genetiivimerkintä ei suomen manipulatiivisissa ja nesessiivisissä lauseissa näytä olevan ainakaan yksiselitteinen upotteen ja matriisilauseen tiiviin integraation merkki. Givónin esimerkit syvälle upon- neesta genetiivisubjektista ovat tyyppiä *She let go of him*, jossa manipuloitavan tahto ja aikomus ovat kokonaan taka-alalla. Suomen velvoitusta ilmaise- vien rakenteiden genetiivisubjekti on itse aloitteellinen, ja lauseen resultatiivisuuskkin perustuu usein viime kädessä toimijan omaan aloitteeseen, kuten tapauksessa *Ministeri käski pääjohtajan laatia asiasta selvityksen*. Infinitiiv- in genetiivisubjektia ei voi myöskään pitää merkinä pitkälle kadonneesta lausemaisuu-desta. Pikemminkin tuntuu, että esim. permissiivisissä lauseen- vastikkeissa genetiivistetty subjekti (jota ei ole nostettu esim. hallitsevan lau- seen objektiksi) kannattelee upotteen lausemaista eheyttä. Genetiivisubjektin takia myös saman modaalisen asteikon ääripäissä olevat ilmaukset jäsenne- tään eri tavalla: ei-episteemisistä lauseista välttämättömyyttä ilmaisevat (*Mum- mon piti istua levähtämään*) hahmotetaan lausemaisemmiksi kuin samasub- jektisen mahdollisuuden verbin sisältävät lauseet (*Mummo voi istua lepää- mään*). Genetiivisubjektisia manipulatiivisia ja nesessiivisiä rakenteita voivat vastata englannin *for-to*-tyyppiset fraasit, esim. *She'd like for him to leave*, jotka Givónin mukaan (1990, 519) integraation asteikolla sijoittuvat selvästi alemmalle tasolle ja ovat lausemaisempia kuin genetiivillä tai objektin sijoilla merkityt rakenteet.

LÄHTEET

- HAKANEN, AIMO 1972: Normaalilause ja eksistensiaalilause. *Sananjalka* 14.
 HAKULINEN, AULI – FRED KARLSSON 1979: *Nykysuomen lauseoppia*. SKST 350. Jyväskylä.
 GIVÓN, T. 1990: *Syntax. A Functional-Typological Introduction. Vol. 1-II*. John Benjamins Pub- lishing Company. Amsterdam/Philadelphia.
 IKOLA, OSMO 1971: Lauseenvastikkeista ja opotetuista lauseista. *Sananjalka* 13.
 ——— 1974: *Lauseenvastikeoppia. Nykysuomen lauseenvastikkeiden ja niihin verrattavien rakenteiden selvittelyä*. Tietolipas 76. Helsinki.
 KANGASMAA-MINN, EEVA 1966: Adverbaalisesta genetiivistä. *Sananjalka* 8.
 LAITINEN, LEA 1992: *Välttämättömyys ja persoona. Suomen murteiden nesessiivisten rakenteiden semantiikkaa ja kielioppia*. SKST 569. Jyväskylä.

- LAITINEN, LEA – MARIA VILKUNA 1993: Case-Marking in Necessive Constructions. ANDERS HOLMBERG and URPO NIKANNE (eds.): *Case and Other Functional Categories in Finnish Syntax. Studies in Generative Grammar*. Mouton de Gruyter, Berlin and New York.
- NEMVALTS, PEEP 1996: *Case Marking of Subject Phrases in Modern Standard Estonian*. Studia Uralica Upsaliensia 25. Uppsala.
- Sananjalka*. Suomen Kielen Seuran vuosikirja. Turku.
- SETÄLÄ, E. N. 1914: *Suomen kielen lauseoppi oppikouluja varten*. Kahdeksas painos. Helsinki.
- SIRO, PAAVO 1964: *Suomen kielen lauseoppi*. Helsinki.
- SUNDMAN, MARKETTA 1983: Svenska modalverb – ett kontinuum från hjälpverb till huvudverb? *Struktur och variation. Festskrift till Bengt Loman 7.8.1983*. Meddelanden från Stiftelsens för Åbo Akademi forskningsinstitut nr 85. Åbo.
- VILKUNA, MARIA 1996: *Suomen lauseopin perusteet*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 90. Helsinki.

KIRSI ELSAYED: *The subject of the infinitive as the object of manipulation*

According to Givón, the stronger the semantic bond is between two events, the more intensively the two propositions describing the events integrate into a single clause and the less likely the complement clause will maintain its status as a full sentence. In a complement clause that is strongly bound to a matrix clause, certain morphological and syntactic changes take place. In the article I discuss a possible correlation between the semantic role and case-marking of the subject of an infinitive in Finnish manipulative and necessary constructions, which may both have a genitive subject but also allow the argument to adopt another case-marking.

In manipulative expressions, a strong semantic bond means implicativity. The speaker believes that the manipulation is likely to be successful. In Finnish permissive constructions and related structures both manipulator and manipulee have a position in the argument structure of the predicate. The utterance is an expression of deontic modality. The implicativity of the verb is part of its lexical semantics. It seems, however, that the subject of the infinitive can on two conditions only take the genitive as its morphological case: (1) The manipulator has recognized deontic authority over the manipulee, and (2) fulfilling the command demands agentive intentionality of the manipulee. In present-day Finnish only four manipulative verbs (*käskää* 'give an order', 'tell someone to do something' and *antaa, sallia, suoda*, all of which mean approximately 'permit', 'allow') take a complement clause with a genitive subject. For instance, *vaatia* 'demand' or *pyytää* 'ask' take the manipulee as their direct object, which controls the infinitive of the complement clause.

The same double roles of acting agent and obedient patient also characterize the genitive subject of the necessary construction, even though the manipulator in this case has no position in the structure of the clause. The subject of an existential sentence, which has many object-like features and is basically introduced as a property of a certain location, is never in the genitive when embedded in a matrix clause as a necessary construction. The obligation expressed by the main verb evidently cannot extend to a subject that lacks the semantic qualities typical of normal clause subjects. Third-person subjects in non-existential intransitive clauses also often take the nominative case, especially when the necessity of the main verb does not directly concern a personal and agentive subject but rather a general state of affairs. Nominative subjects of both existential and normal clause necessary embeddings create a distance between the manipulative and the active part of the sentence. Necessary verbs are modalized in some degree, and they can be interpreted both as expressions of agent-oriented, deontic and epistemic modality. In the epistemic interpretation of necessary constructions, a nominative subject also seems to refer to someone who does not have a share in the discussion.

In Finnish the most tightly bound complex clauses can in fact probably be found in the manipulative and modal expressions. It should be noted, however, that the impersonal sentence structure is very flexible, and that identical necessary sentences can carry different meanings, some of which do not show intensive semantic integration at all. The genitive subject can often be seen as representing a double role, making it a link between the matrix and complement clauses. Genitive marking of the subject, however, is not a clear sign of radically decreased sentence-like qualities by the embedded clause, as it appears to be in English. Instead, the genitive subject strengthens the syntactic independence of the embedding by providing each member of the complement clause with a morphologically separate marker in the surface structure.

